

การศึกษาเปรียบเทียบหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ
A Comparative Study of Development Human Resources
in Theravada Buddhist Philosophy and Confucius Philosophy

ธีรโชติ เกิดแก้ว (Teerachoot Kerdkaew)

Faculty of Liberal Arts

E-Mail: tongin2000@gmail.com

อรรถสิทธิ์ สุนาโท (Atthasit Sunatoo)

Faculty of Liberal Arts

E-Mail: atthasit2610@gmail.com

สาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

Department of Humanities and Social Sciences Faculty of Liberal Arts Huachiew chalemprakit University

Received: December 20, 2022 Revised: February 13, 2023 Accepted: June 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจ โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า ความสอดคล้องกันของหลักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปรัชญาทั้งสองมีนัยสำคัญที่ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นกระบวนการฝึกฝน อบรม ชัดเกลาลชีวิตทั้งกายและใจให้สมบูรณ์เชื่อมโยงกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์อย่างสมดุลโดยมีจุดมุ่งหมายให้ทุกชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และช่วยกันผดุงสังคมให้มีสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพ ส่วนความแตกต่างเป็นเรื่องของรายละเอียดที่หลักการพัฒนาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นคติแบบศาสนา ซึ่งมีความเชื่อบางเรื่องที่ปรัชญาขงจื้อไม่มี โดยมีกระบวนการพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์สรุปตามหลักไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา มุ่งผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาที่ความหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดเป็นสำคัญ ในขณะที่หลักการพัฒนาในปรัชญาขงจื้อเป็นคติแบบปรัชญาที่มุ่งใช้กลไกลทางสังคม คือ การศึกษาและจารีตเป็นเครื่องอบรม ชัดเกลาลชีวิตให้สมบูรณ์ในปัจจุบันตั้งแต่เยาว์วัย ผ่านบุคคลผู้ใกล้ชิดและคน อื่น ๆ ในสังคม มุ่งผลสัมฤทธิ์คือการเป็นวิญญูชน สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และร่วมกันสร้างชุมชนให้มีมนุษยธรรม ไม่ได้มุ่งความเป็นอิสระจากกิเลสและความพ้นทุกข์อย่างพุทธปรัชญาเถรวาท

คำสำคัญ: การพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ พุทธปรัชญาเถรวาท ปรัชญาขงจื้อ

Abstract

This research aimed to study and compare principles of human resource development in Theravada Buddhism and Confucian philosophy by using survey research methodology. The data were analyzed from the document and the results were presented in a descriptive analytical way. The results showed that the principles of human resource development in both philosophies were consistent in their essence. Human resource development is a process of training and purification of life both physically and mentally to be perfectly connected with the environment around human beings with the aims of making everyone live happily together and helping to restore society to peace, unity and stability. The differences were found in the details. In Theravada Buddhist philosophy, there is a complete life development process summarized according to the threefold principle, namely precepts, concentration, and wisdom, focusing on the achievement of development that is free from defilement and suffering. The Confucian philosophy, on the contrary, is focused on social mechanisms, education and tradition as training tools; to refine one's life from a young age to perfection through living with close people and other people in society.

Keywords: Development, Human Resources, Theravada Buddhist Philosophy, Confucius Philosophy

บทนำ

แนวคิดหรือมุมมองต่อมนุษย์มักมองในเชิงบวกหรือยกย่อง เช่น มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐ มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญาว่าสัตว์ชนิดอื่น มนุษย์เป็นสัตว์อารยธรรม แต่ในความเป็นจริงแล้ว เราจะเห็นภาพลักษณ์ของมนุษย์ดังกล่าวได้เฉพาะคนผู้พัฒนาตนดีแล้วเท่านั้น แต่คนที่พัฒนาตนยังไม่สมบูรณ์อาจกระทำบางเรื่องที่ไม่ถูกต้องได้ โดยเฉพาะคนที่ขาดการพัฒนาตนก็ยิ่งสร้างปัญหาให้แก่คนอื่นและสังคมมากขึ้น เห็นได้จากสังคมที่ทุกมุมโลกในปัจจุบันที่เผชิญกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะปัญหาที่มาจากการทำผิดศีลธรรม ได้แก่ ปัญหาการทำลายชีวิตในระดับปัจเจกชน การฆาตกรรมหมู่ จนถึงสงครามที่คร่าชีวิตของทหารทั้งสองฝ่าย รวมถึงประชาชนผู้บริสุทธิ์จำนวนมาก เพราะคนเหล่านี้ขาดเมตตา ความรัก ความปรารถนาดี กรุณา ความสงสาร เห็นอกเห็นใจกัน ปัญหาการละเมิดทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น การปล้น จี้ ลักขโมย รวมถึงการคอร์รัปชันที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนและประเทศชาติเป็นวงกว้าง เพราะคนไม่ยึดมั่นในสัมมาชีพ ปัญหาชู้สาวหรือปัญหาทางเพศอื่น ๆ เพราะคนเหล่านี้ไม่สำรวมระมัดระวังเรื่องกามารมณ์ ไม่ซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน ปัญหาการหลอกลวงต้มตุ๋น เช่น แก๊งคอลเซ็นเตอร์ที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่สุจริตชน เพราะคนขาดสติจะไม่มีความจริงใจต่อผู้อื่น และหายนภัยที่เกิดจากการกระทำของผู้ดื่มสุรา เสพยาเสพติดที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต ทรัพย์สิน และสังคมหลายด้าน เพราะคนขาดสติ สัมผัสัญญา ขาดความรู้ตัวและการยั้งคิด มองไม่เห็นโทษภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ตน ผู้อื่น และสังคม ปัญหาเหล่านี้มีให้เห็นเป็นประจำทุกวัน

ปัญหาดังกล่าวข้างต้นหากวิเคราะห์ไปที่สาเหตุของปัญหาจะพบว่าเกิดจากปัจจัยสำคัญคือ จิตใจของคนขาดการพัฒนาอย่างถูกต้อง เนื่องจากการพัฒนามนุษย์และสังคมในปัจจุบันจะมุ่งไปที่การพัฒนาวัตถุภายนอกที่เน้นความเจริญด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ และความเจริญทางวัตถุดังกล่าวมักจะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือรับใช้โลภะและโทสะของมนุษย์ แต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจที่เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนามนุษย์น้อยลง ส่งผลให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างโลกวัตถุกับจิตใจ เนื่องจากกระแสโลกวัตถุเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ขณะที่จิตใจของมนุษย์ส่วนใหญ่ขาดการพัฒนาให้มีคุณธรรมและปัญญาที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต ส่งผลให้สภาวะจิตและปัญญาของมนุษย์ยังไม่พร้อมที่จะอยู่ร่วมกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2553, น. 16) กระทำการต่าง ๆ มักจะไหลตามอารมณ์และความรู้สึกที่มาจากอำนาจกิเลสมากขึ้น และก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมายดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังนั้น การพัฒนามนุษย์จึงมีความจำเป็นยิ่งต่อสังคมปัจจุบัน ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์นั้นมีค่อนข้างหลากหลาย หนึ่งในแนวคิดเหล่านั้นที่ผู้วิจัยสนใจและเห็นว่าสามารถนำมาใช้พัฒนามนุษย์ให้เป็นทรัพยากรที่มีค่าของสังคมและของโลกได้ก็คือ หลักการพัฒนามนุษย์ในปรัชญา เนื่องจากแนวทางการพัฒนามนุษย์ในปรัชญาส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บนฐานของจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติที่ดีงามโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์เป็นคนที่สมบูรณ์ สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และแนวคิดที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาก็คือ แนวคิดในปรัชญาตะวันออก เนื่องจากมีความเด่นชัดเรื่องจริยศาสตร์เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม โดยเฉพาะปรัชญาที่มีฐานะเป็นศาสนา ได้แก่ พุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื้อ แม้ว่าปรัชญาทั้งสองจะเกิดต่างแดนกันก็ตาม แต่ก็มีแนวคิดและหลักการหลายประการที่สอดคล้องกันในฐานะปรัชญาที่เน้นกระบวนการพัฒนามนุษย์ตามองค์ประกอบของชีวิตทั้งภายในและภายนอกไปพร้อมกันภายใต้แนวคิดสำคัญที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2515, เล่ม 4 ข้อ 55 หน้า 46) โดยให้ความสำคัญกับการรู้จักตัวตน (ญาณธิป เตชะวิเศษ, 2557, น. 87)

ด้วยตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญของการพัฒนามนุษย์ดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบหลักการพัฒนามนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื้อ เพื่อทราบความสอดคล้องและความแตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้แก้ไขปัญหาและแนวทางในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของสังคมและโลก อีกทั้งยังสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องและเป็นข้อมูลเชิงวิชาการที่สามารถนำไปอ้างอิงได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ

วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยได้ดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

1. ทบทวนเอกสารและงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะวิจัยเพื่อนำข้อมูลมากำหนดกรอบการวิจัยและแนวทางในการศึกษาเปรียบเทียบ

2. ศึกษาแนวคิดและหลักคำสอนเกี่ยวกับหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส และข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารและงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย

3. ศึกษาแนวคิดและหลักคำสอนเกี่ยวกับหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปรัชญาขงจื้อจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์หลุนอี่ว และข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารและงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องที่วิจัย

4. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ แจกแจงรายละเอียดตามวัตถุประสงค์การวิจัยและประเด็นที่ศึกษา

5. นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์มาเปรียบเทียบเพื่อหาความสอดคล้องและความแตกต่างของหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ

6. สรุปผลการวิจัยและนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาเปรียบเทียบหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื้อสรุปตามประเด็นการศึกษา 5 ประการ ได้แก่ ความหมายของการพัฒนา แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของการพัฒนา

ผลการเปรียบเทียบความหมายของการพัฒนาจากแนวคิดและหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื้อพบความสอดคล้องและความแตกต่างกันโดยสรุปดังนี้

ก. มิติที่สอดคล้องกัน

แนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสองเห็นสอดคล้องกันว่า การพัฒนาคือกระบวนการฝึก อบรม ขัดเกลาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งภายในคือ มีจิตที่ประกอบด้วยปัญญา คุณธรรม มีภาวะจิตแจ่มใสเบิกบาน และภายนอกคือ มีพฤติกรรมทางกายวาจาที่ถูกต้องดีงามตามศีลธรรมและจารีตทางสังคม การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงชีวิตและสิ่งที่มีชีวิตไปบนทางที่ดีหรือสูงขึ้น และมุ่งผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาในปัจจุบันเป็นสำคัญ

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) เครื่องมือที่นำมาใช้พัฒนามนุษย์ พุทธปรัชญาจะใช้หลักธรรมต่าง ๆ ตามคติทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ส่วนปรัชญาขงจื้อจะใช้การศึกษาและจารีตทางสังคมเป็นเครื่องมือในการอบรม ขัดเกลาผ่านบุคคลผู้ใกล้ชิดและกลไกทางสังคมให้แก่เด็กตั้งแต่เยาว์วัย (2) เป้าหมายของการพัฒนา พุทธปรัชญาเถรวาทระบุเป้าหมายไว้อย่างชัดเจนคือ ระดับโลกิยะ การพัฒนามนุษย์ให้มีศีลธรรม มีจิตเป็นสมาธิ สามารถยับยั้งกิเลสได้ ซึ่งยังต้องพัฒนาต่อไปทั้งในชาตินี้และชาติหน้าจนกว่าจะสิ้นกิเลส และระดับโลกุตระ ผู้พัฒนาตนสามารถขจัดกิเลสได้ตามลำดับจนกระทั่งละกิเลสได้หมดสิ้น ถือว่าเป็นการสิ้นสุดของการพัฒนาชีวิต ในขณะที่ความหมายของการพัฒนาชีวิตในปรัชญาขงจื้อจะสื่อถึงผลในระดับโลกิยะที่มุ่งให้ผู้พัฒนาตนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ภายนอกคือ มีพฤติกรรมที่ถูกต้อง เหมาะสมตามจริยธรรมที่ดีงามและจารีตทางสังคม และภายในคือ มีจิตที่

เปี่ยมด้วยมนุษยธรรม มีปัญญาในการจำแนกแยกแยะดีชั่ว สามารถควบคุมความทุกข์ ไม่ปล่อยให้ความทุกข์ทำลายความสุขได้ ซึ่งเป็นการพัฒนาตลอดชีวิต แต่ไม่ได้กล่าวถึงชีวิตหลังความตายไว้

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ผลการเปรียบเทียบข้อนี้สรุปตามประเด็นที่ศึกษา 2 ประการ ได้แก่ มนุษย์สามารถพัฒนาได้ และความแตกต่างของมนุษย์ที่พัฒนาและไม่พัฒนา ดังต่อไปนี้

2.1 มนุษย์สามารถพัฒนาได้

ผลการศึกษาเปรียบเทียบในข้อนี้สรุปตามประเด็นที่ศึกษา 2 ประการ คือ บุคคลผู้เป็นต้นแบบแห่งการพัฒนาและหลักคำสอนที่บ่งชี้ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาได้ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ผลการศึกษาบุคคลผู้เป็นต้นแบบแห่งการพัฒนาพบความสอดคล้องและความแตกต่างกันของแนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสองตามข้อสรุปดังนี้

ก. มิตินี้สอดคล้องกัน

แนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสองต่างเห็นพ้องกันว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้โดยมีบุคคลผู้เป็นต้นแบบแห่งการพัฒนาตนในพุทธปรัชญา ได้แก่ พระพุทธเจ้า และในปรัชญาขงจื้อ ได้แก่ ขงจื้อ ผู้ที่ได้ชื่อว่าพัฒนาตนมาโดยลำดับจนกระทั่งได้รับการยกย่องนับถือจากคนทั่วโลกในฐานะศาสดาของศาสนา และครูผู้ยิ่งใหญ่ ผู้มีคุณูปการแก่สังคมโลก ผู้เป็นต้นแบบแห่งการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ ผู้บำเพ็ญประโยชน์ และผู้สร้างอารยธรรมโลก กล่าวคือพระพุทธศาสนาในฐานะอารยธรรมแห่งปัญญาเพื่อการรู้แจ้งและความพ้นทุกข์ และปรัชญาขงจื้อในฐานะอารยธรรมแห่งปัญญาเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

ข. มิตินี้แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 6 ประเด็น ได้แก่ (1) สถานะและเป้าหมายของการพัฒนา พระพุทธเจ้ามีสถานะเป็นนักบวชและมีเป้าหมายของการพัฒนาตนชัดเจนคือ การบรรลุพระโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ในขณะที่ขงจื้อมีฐานะเป็นฆราวาส เป็นครู เป็นเมธีปรัชญาจีน และได้รับการยกย่องเป็นศาสดาในศาสนาขงจื้อ มีเป้าหมายในการพัฒนาตนเพื่อความรอบรู้ มีปัญญา มีคุณธรรมในระดับโลกียะ ไม่ใช่ผู้ตรัสรู้และสิ้นกิเลสอย่างพระพุทธเจ้า ยังใช้วิถีชีวิตแบบชาวโลก ยิงนก ตกปลา ร้องไห้เสียใจในขอบเขตที่เหมาะสม และมุ่งบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมโดยทำหน้าที่ครูสอนคนเป็นหลัก (2) ความเชื่อเรื่องภพชาติ การพัฒนาตนของพระพุทธเจ้ามีความเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องอดีตชาติ ภพภูมิต่าง ๆ ผ่านการบำเพ็ญบารมีมาอย่างยาวนาน เวียนว่ายตายเกิดมานับชาติไม่ถ้วน จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในขณะที่ขงจื้อไม่ได้กล่าวถึงอดีตชาติ กล่าวถึงการพัฒนาตนและผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาตนในปัจจุบันเท่านั้น (3) เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนา พระพุทธเจ้าใช้การบำเพ็ญบารมี 10 จนกระทั่งครบบริบูรณ์และได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนขงจื้อใช้การศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ และจารีตทางสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่เรียกว่า “วิญญูชน” แต่ท่านเองก็กล่าวว่า ท่านยังเทียบได้กับวิญญูชนไม่ได้ (4) คุณสมบัติที่ต่างกัน พุทธเจ้าพัฒนาตนจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ผู้หมดกิเลส ทรงสมบูรณ์ด้วยพระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ในขณะที่ขงจื้อยังไม่ใช่ผู้สิ้นกิเลส แม้จะเทียบได้กับวิญญูชน ผู้มีปัญญา มีมนุษยธรรม มีจิตใจเบิกบานแจ่มใส สามารถควบคุมกิเลสได้ในบางสถานการณ์ และยังใช้วิถีชีวิตแบบสามัญชนอยู่ (5) ความคิด ปัญญา และการปฏิบัติตน พบว่าการพัฒนาตนของ

พระพุทธเจ้าสิ้นสุดแล้ว เพราะพระองค์ทรงบรรลุปัญญาระดับโลกุตระ รู้เห็นตามความจริง สามารถจัดกิเลสได้หมดสิ้น ตั้งนั้น ความคิดและปัญญาของพระองค์จึงถูกต้อง ไม่เปลี่ยนแปลง ในขณะที่ขงจื้อยังต้องพัฒนาตนต่อไปทั้งด้านความคิดที่เป็นเพียงความคิดเชิงเหตุผล ปัญญาที่ยังอยู่ในระดับโลกียะ ซึ่งทำให้รู้เข้าใจเรื่องต่าง ๆ บนพื้นฐานของเหตุผลเป็นสำคัญ ยังไม่สามารถทำให้หลุดพ้นจากกิเลสและตรัสรู้เหมือนพระพุทธเจ้าได้ (6) ภูมิหลังของแนวคิดเรื่องการพัฒนาคนในพุทธปรัชญาเกิดจากมโนทัศน์เรื่องปัญหาชีวิตที่มนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ โดยมีเป้าหมายเพื่อหาแนวทางพัฒนาตนให้พ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏ ส่วนแนวคิดเรื่องการพัฒนาคนในปรัชญาขงจื้อเกิดจากปัญหาทางสังคมจีนในยุคนั้นที่บ้านเมืองเกิดสงคราม มีความวุ่นวาย ไร้ระเบียบ ไม่มีเสถียรภาพอันเนื่องมาจากผู้ปกครองไม่มีความเที่ยงธรรม ขุนนางฉ้อฉล คนในสังคมขาดมนุษยธรรม จึงทำให้ขงจื้อหาทางเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเสนอแนวคิดเรื่องวิญญูชนและชุมชนมีมนุษยธรรม

2.1.1 หลักคำสอนที่บ่งชี้ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาได้ พบความสอดคล้องและความแตกต่างกันของแนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสองตามข้อสรุปดังนี้

ก. มิติที่สอดคล้องกัน

ความสอดคล้องในข้อนี้พบ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) มนุษย์มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาตนให้สมบูรณ์ได้ โดยมีพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์บุคคลทุกจำพวก และกัลยาณปุถุชน รวมถึงขงจื้อ วิญญูชน บัณฑิต สัตบุรุษ ปราชญ์ หรืออริยบุรุษตามแนวคิดในปรัชญาขงจื้อเป็นเครื่องยืนยัน (2) การพัฒนาตนเป็นเรื่องเฉพาะที่แต่ละคนต้องทำเอง ไม่มีผู้ใดทำได้ แม้กระทั่งพระพุทธเจ้าหรือขงจื้อเองก็มีฐานะเป็นเพียงแค่ผู้ชี้แนะแนวทางให้เท่านั้น (3) ผู้พัฒนาตนดีแล้วถือว่าเป็นบุคคลผู้ประเสริฐและเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของสังคมและของโลกเหมือนกัน

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ระดับของการพัฒนา พุทธปรัชญาจำแนกไว้ 2 ระดับ คือ ระดับโลกียะที่เป็นการพัฒนาของปุถุชนสู่ความเป็นกัลยาณปุถุชน ผู้มีศีลธรรม ฝึกจิตให้เป็นสมาธิได้ยาวนาน สามารถควบคุมจิตไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลส แต่ยังไม่สามารถหลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างเด็ดขาด และระดับโลกุตระเป็นการพัฒนาของกัลยาณปุถุชนสู่การเป็นอรหันต์ สามารถจัดกิเลสได้ตามลำดับจนกระทั่งบรรลุพระอรหันต์หมดสิ้นกิเลส ในขณะที่ปรัชญาขงจื้อกล่าวชัดไว้เพียงแค่ระดับโลกียะที่มุ่งให้ผู้พัฒนาตนมีความรอบรู้ มีปัญญา มีมนุษยธรรม มีจิตใจที่แน่วแน่มั่นคง สามารถยกจิตอยู่เหนืออารมณ์หรือกิเลสได้ แต่ก็ยังไม่ใช่ผู้สิ้นกิเลส และวิญญูชน ผู้พัฒนาตนดีแล้วก็ยังมีข้อผิดพลาดหรือละเลยมนุษยธรรมได้บางครั้ง (3) ประเภทของบุคคลผู้พัฒนาตนสูงสุดในพุทธปรัชญาคือพระอรหันต์ เป็นผู้ที่สิ้นกิเลส ไม่ต้องศึกษาเพื่อพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาอีก ในขณะที่ปราชญ์หรืออริยบุรุษผู้พัฒนาตนสูงสุดในปรัชญาขงจื้อสามารถควบคุมจิตให้อยู่เหนือกามารมณ์ หรือความโกรธจากการถูกคนอื่นใส่ร้ายป้ายสีได้ อาจเปรียบเทียบได้กับพระอรหันต์บุคคล เช่น พระโศดาบัน แต่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีกิเลสอยู่ ประกอบกับปราชญ์หรืออริยบุรุษเป็นเพียงบุคคลในอุดมคติที่ขงจื้อเองก็กล่าวว่าจะไม่เคยพบเห็น และมโนทัศน์เรื่องการพัฒนาคนในปรัชญาขงจื้อจะมุ่งในวิถีชีวิตทางสังคมเป็นสำคัญ ไม่ได้มุ่งให้คนหลุดพ้นจากวิถีโลกโดยไม่ยึดติดในกระแสโลกเหมือนอย่างมโนทัศน์ในพุทธปรัชญา

2.2 ความแตกต่างกันของมนุษย์ที่พัฒนาและไม่พัฒนาตน

ผลการศึกษาความแตกต่างกันของมนุษย์ผู้พัฒนาและไม่พัฒนาตนจากแนวคิดและหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื้อสรุปตามประเด็นการเปรียบเทียบ 2 ประการ ได้แก่ มนุษย์กับการกระทำและประเภทของมนุษย์ ดังต่อไปนี้

2.2.1 มนุษย์กับการกระทำพบความสอดคล้องและความแตกต่างกันของแนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสอง ดังนี้

ก. มิตินี้สอดคล้องกัน

ความสอดคล้องกันในข้อนี้พบ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ความเป็นไปของชีวิตขึ้นอยู่กับการทำงานของแต่ละคน เรื่องที่เกิดขึ้นกับชีวิตทุกอย่างทั้งดีและไม่ดีมาจากการกระทำของมนุษย์เอง ไม่มีใครเป็นผู้หยิบบั้นให้ แต่ละคนต้องพัฒนาตนเอง (2) มุ่งให้มนุษย์ละเว้นกรรมชั่ว สร้างแต่กรรมดีเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตสู่สิ่งที่ดีงามและสูงขึ้นในทุกด้านเหมือนกัน (3) ผู้พัฒนาตนและไม่พัฒนาตนคือข้อบ่งชี้ถึงความแตกต่างกันของกรรมและการให้ผลโดยสรุปคือผู้พัฒนาตนคือผู้สร้างชีวิตอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้ชีวิตของบุคคลเช่นนี้มีความสุข ความเจริญ และบรรลุเป้าหมายในระดับต่าง ๆ ส่วนผู้ไม่พัฒนาตน สร้างแต่กรรมชั่ว ดำเนินชีวิตไปตามอารมณ์หรือความรู้สึก ขาดปัญญาจะประสบแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน หากความเจริญมิได้ และไม่อาจบรรลุเป้าหมายใด ๆ ได้

ข. มิตินี้แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) ภพชาติ กฎแห่งกรรมในพุทธปรัชญาจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องภพชาติหรือสังสารวัฏ ในขณะที่กฎแห่งกรรมในปรัชญาขงจื้อจะกล่าวถึงในปัจจุบัน ไม่เกี่ยวกับชาติที่แล้วหรือชาติหน้า (2) ตัวอย่างของบุคคลผู้พัฒนาตน เช่น พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ในพุทธปรัชญาคือผู้สิ้นกิเลสไม่ต้องพัฒนาตนอีกต่อไป ขณะที่วิญญูชนในปรัชญาขงจื้อคือ ผู้ที่ยังไม่สิ้นกิเลสและต้องพัฒนาตนต่อไปตลอดชีวิต ส่วนปราชญ์หรืออริยบุรุษแม้อาจเทียบได้กับพระอริยบุคคล เช่น พระโสดาบัน แต่ก็ยังเป็นเพียงบุคคลในอุดมคติ แม้ขงจื้อเองก็ยังกล่าวว่าไม่เคยพบเห็นบุคคลเช่นนี้

2.2.2 ประเภทของมนุษย์ พบความสอดคล้องและความแตกต่างกันของแนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสอง ดังนี้

ก. มิตินี้สอดคล้องกัน

ความสอดคล้องกันในข้อนี้พบ 4 ประเด็น ได้แก่ (1) คนดีคือภาพสะท้อนของการพัฒนาตน ทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาขงจื้อเห็นพ้องกันว่า คนดีไม่ว่าจะเรียกว่า บัณฑิต สัตบุรุษ กัลยาณบุรุษ อริยบุคคล วิญญูชน ปราชญ์หรืออริยบุรุษก็ตามล้วนเป็นผู้ที่ฝึกฝน อบรม ขัดเกลาตนสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตในทางที่ดีหรือสูงขึ้นทั้งสิ้น ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของสังคมและของโลก (2) คนไม่ดีคือภาพสะท้อนของการไม่พัฒนาตน คนชั่วไม่ว่าจะเรียกว่า พาล อสัตบุรุษ บุรุษ หรือสามัญชนก็คือ คนผู้ไม่พัฒนาตน ดำเนินชีวิตไปตามอารมณ์หรือความรู้สึก ขาดปัญญาในการจำแนกแยกดีชั่ว ขาดคุณธรรม มักมีภาวะจิตที่ขุ่นมัว มีความคิดที่ไม่ดี และมีพฤติกรรมทางกาย วาจาที่ไม่ถูกต้อง ซึ่งเป็นบุคคลที่ต้องควบคุมและหาแนวทางพัฒนาต่อไป (3) ผู้พัฒนาตนมีทั้งสิ้นสุดคือผู้ที่บรรลุพระอรหันต์ในพุทธปรัชญาและผู้พัฒนาตนจนบรรลุการเป็นปราชญ์หรืออริยบุรุษ บุคคลในอุดมคติในปรัชญาขงจื้อ และผู้ยังต้องพัฒนาต่อไป ได้แก่ กัลยาณบุรุษและอริยบุคคล 3 ประเภท คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามีใน

พุทธปรัชญา และวิญญาณชนในปรัชญาขงจื๊อ (4) การให้ความสำคัญกับปัญญาและคุณธรรม ภาพรวมร่วมกันของแนวคิดในปรัชญาทั้งสองเห็นพ้องกันว่า คุณค่าของมนุษย์ที่แท้จริงคือปัญญาและคุณธรรมที่ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่ถูกต้องทางกาย วาจา และใจ โดยรวมก็คือความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) กระบวนการพัฒนา ผู้พัฒนาตน ได้แก่ บัณฑิต สัตบุรุษ กัลยาณบุรุษ และอริยบุคคลในพุทธปรัชญาล้วนเป็นผลสัมฤทธิ์ของการฝึกอบรมตนตามหลักคำสอนในพุทธปรัชญา เริ่มจากหลักคำสอนพื้นฐานที่ว่าด้วยทาน ศีล ภาวนาจนถึงกระบวนการพัฒนาชีวิตเพื่อความหลุดพ้นตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดหรือไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนผู้พัฒนาตน ได้แก่ บัณฑิต สัตบุรุษ วิญญาณ ปราชญ์ หรืออริยบุรุษในปรัชญาขงจื๊อคือผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการขัดเกลาด้วยศึกษาและจารีตทางสังคม ผ่านบุคคลผู้ใกล้ชิด เช่น บิดามารดาและกลไกทางสังคม (2) การให้ความสำคัญกับประเภทของผู้พัฒนาตนที่แนวคิดในพุทธปรัชญาจะเชื่อมโยงกับภูมิหลังของแต่ละบุคคล เช่น วาสนา บารมี เป็นต้นที่ได้บำเพ็ญมาในอดีตชาติและการพัฒนาจะเป็นไปตามลำดับตั้งแต่กัลยาณบุรุษเข้าสู่อริยชนจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ที่เป็นเป้าหมายสูงสุดและเป็นการสิ้นสุดของการพัฒนาชีวิต ในขณะที่ปรัชญาขงจื๊อจะให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ให้เป็นวิญญาณเชื่อมโยงกับปัจจัยแวดล้อมในปัจจุบันเป็นสำคัญ ส่วนปราชญ์หรืออริยบุรุษนั้นเป็นเพียงบุคคลในอุดมคติของขงจื๊อ แม้ตัวขงจื๊อเองก็ยังคงกล่าวว่าคุณไม่ได้เป็นปราชญ์ ท่านไม่ปรารถนาจะพบปราชญ์ แต่ปรารถนาจะพบวิญญาณ และท่านยังไม่เคยพบเห็นปราชญ์

3. ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ผลการเปรียบเทียบความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จากแนวคิดและหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื๊อสรุปตามประเด็นการศึกษา 2 ระดับ ดังต่อไปนี้

3.1 ระดับปัจเจกบุคคล

ผลการเปรียบเทียบความสำคัญของการพัฒนามนุษย์ในระดับนี้สรุปตามประเด็นที่ศึกษา 2 ประการ ได้แก่ มนุษย์ในฐานะผู้สร้างอารยธรรมโลก และมนุษย์ในฐานะผู้สืบทอดอารยธรรม ดังต่อไปนี้

3.1.1 มนุษย์ในฐานะผู้สร้างอารยธรรมโลกพบความสอดคล้องและความแตกต่างกันของแนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสอง ดังนี้

ก. มิติที่สอดคล้อง

ความสอดคล้องในข้อนี้พบ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ผู้สร้างอารยธรรมแห่งปัญญา เรื่องนี้พิจารณาจากพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้สัจธรรมแล้วนำมาแสดงแก่สัตว์โลกจนมีผู้บรรลุธรรมจำนวนมากก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาในฐานะอารยธรรมแห่งปัญญาเพื่อความรู้แจ้งและความพ้นทุกข์ ขณะที่ขงจื๊อก็ได้พัฒนาตนผ่านการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ และจารีตทางสังคมที่เป็นองค์ความรู้ของบรรพชนจีนในอดีตและแสวงหาความรู้ใหม่อย่างไม่หยุดนิ่งจนเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ และถ่ายทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ อบรม บ่มเพาะ ขัดเกลาคนเพื่อความสมบูรณ์ในฐานะครูผู้สอน แนวคิดและหลักคำสอนทางปรัชญาของท่านถือว่าเป็นอารยธรรมแห่งปัญญาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เช่นกัน (2) ผู้สร้างอารยธรรมทางวัตถุ เรื่องนี้วิเคราะห์จากบุคคลผู้เป็นต้นแบบในพุทธปรัชญาทั้งอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา พระเจ้าอโศกมหาราช รวมถึงชาวพุทธในอดีตและปัจจุบันที่ได้ร่วมกันสร้างศาสนสถาน ศาสนวัตถุ คัมภีร์ และสิ่งต่าง ๆ ที่เนื่องในพระพุทธศาสนาไว้เป็นอารยธรรมทางวัตถุอย่างหลากหลาย สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งต่อ

การศึกษาความเป็นมาของพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอน และคุณค่าด้านอื่น ๆ เช่น คุณค่าด้านความสวยงามตามศิลปะของท้องถิ่นต่าง ๆ ในขณะที่ขงจื้อแม้จะมีความชัดเจนว่า ท่านเป็นผู้อนุรักษ์และสืบต่อสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะลัทธิที่บรรพชนจีนได้รังสรรค์ไว้ก็ตาม แต่ตัวท่านเองก็ได้ชำระคัมภีร์หรือตำราสำคัญของสังคมจีนไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและศิษย์คนสำคัญของท่านหลายคนก็ได้แต่งคัมภีร์ตามแนวคิดทางปรัชญาของท่านไว้ให้เป็นมรดกทางปัญญาแก่อนุชนรุ่นหลังอีกหลายคัมภีร์ (3) ผู้เป็นต้นแบบแห่งการพัฒนาตนให้แก่คนในสังคม ทั้งพระพุทธเจ้า ขงจื้อ และผู้พัฒนาตนคนอื่น ๆ ที่ปรัชญาทั้งสองกล่าวถึงล้วนเป็นต้นแบบแห่งการพัฒนาตนทั้งด้านปัญญา คุณธรรม ภาวะจิตที่แจ่มใส สะอาด บริสุทธิ์ และพฤติกรรมทางกาย วาจาที่ถูกต้อง เหมาะสมที่คนอื่น ๆ ในสังคมสามารถศึกษาเรียนรู้และนำไปเป็นแบบอย่างแห่งการพัฒนาตนให้มีความสมบูรณ์ได้ทั้งสิ้น

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) บุคคลผู้เป็นต้นแบบ พระพุทธเจ้าในฐานะบรรพชิต ผู้ตรัสรู้สัจธรรมที่เป็นอารยธรรมแห่งปัญญาสามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ด้วยการปฏิบัติตาม ในขณะที่ขงจื้อเป็นฆราวาส ไม่ใช่ผู้ตรัสรู้สัจธรรม แต่ได้ความรู้จากการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ หรือจากผู้ทรงความรู้ในสังคม ชัดเจนด้วยศาสตร์และจารีตทางสังคมจนมีความรอบรู้ มีมนุษยธรรม ทำหน้าที่ครูในการสั่งสอนองค์ความรู้ที่เป็นอารยธรรมแห่งปัญญาเพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงาม (2) รายละเอียดของอารยธรรม มีความแตกต่างกันตามคติทางศาสนาและปรัชญาทั้งหลักการ วิธีการปฏิบัติ และจุดมุ่งหมาย เช่น ปัญญาในพุทธปรัชญามุ่งพัฒนามนุษย์สู่ความรู้แจ้ง เห็นจริงในสภาวะธรรมทั้งปวง สามารถขจัดกิเลสและหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ แต่ปัญญาในปรัชญาขงจื้อมุ่งพัฒนามนุษย์ให้มีความรอบรู้ศาสตร์ต่าง ๆ รู้จักแยกแยะดีชั่ว เลือกสรรสิ่งที่ดีงาม เกิดประโยชน์ และสามารถยกจิตให้อยู่เหนือกามารมณ์ในระดับโลกียะหรืออาจเทียบเท่าในระดับโลกุตระในบางมิติเท่านั้น ยังไม่สามารถทำให้ตรัสรู้และขจัดกิเลสได้หมดสิ้นได้ และวิธีการที่ทำให้เกิดปัญญารู้แจ้งสภาวะธรรมในพุทธปรัชญาใช้วิธีการบำเพ็ญเพียรทางจิตตามหลักวิปัสสนา ในขณะที่วิธีการทำให้เกิดปัญญาในปรัชญาขงจื้อใช้กระบวนการขจัดกิเลสผ่านการศึกษาและจารีตทางสังคมเป็นหลัก เป็นต้น

3.1.2 มนุษย์ในฐานะผู้สืบทอดอารยธรรมพบความสอดคล้องและความแตกต่างกันของแนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสอง ดังนี้

ก. มิติที่สอดคล้อง

ความสอดคล้องกันในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) การเห็นประโยชน์ส่วนรวม พุทธสาวก พุทธสาวิกาตัวแทนชาวพุทธทั้งอนาถาภินทิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา และพระเจ้าอโศกมหาราช ตลอดจนพระสงฆ์และชาวพุทธทั่วโลกในยุคต่อ ๆ มาต่างช่วยกันสืบทอดหลักคำสอน ให้การอุปถัมภ์ทำนุบำรุง สร้างศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ คัมภีร์ และรักษาศาสนพิธีไว้ให้เป็นมรดกทางปัญญาจนถึงทุกวันนี้ เพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมตามอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ว่าเพื่อประโยชน์สุขของชนจำนวนมาก สอดคล้องกับตัวขงจื้อผู้ได้ชื่อว่าเป็นผู้อนุรักษ์นิยม ทำหน้าที่สืบทอดอารยธรรมทางวัตถุที่บรรพชนจีนได้สร้างและสั่งสมไว้ ได้แก่ จารีต ประเพณี วัฒนธรรม คัมภีร์ ศาสตร์ต่าง ๆ รวมถึงแนวความคิด ความเชื่อ คุณธรรมของบรรพชนจีนให้คงอยู่เพื่อประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลังเช่นกัน (2) การทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกทางสังคม การสืบทอดอารยธรรมทางวัตถุและอารยธรรมทางใจเป็นหน้าที่ประการหนึ่งของชาวพุทธที่กล่าวไว้ในธรรมา 2 ประการ คือ การศึกษาหลักธรรมคำสอนรวมถึงการเผยแผ่ด้วย และการปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ได้ศึกษาดีแล้ว รวมถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เป็นอารยธรรมของโลก เถก

เช่นเดียวกันกับขงจื้อ ศิษย์ และวิญญูชนต่างก็ทำหน้าที่ในการสืบทอดอารยธรรมของบรรพชนทั้งด้านวัตถุและสิ่งที่เป็นนามธรรมไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของโลกสืบมาจนถึงทุกวันนี้

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบว่าเป็นความแตกต่างกันในรายละเอียดของการสืบทอดที่พุทธปรัชญาจะชัดเจนว่าเป็นคติทางศาสนาที่ผสมผสานกับบริบททางวัฒนธรรมทางสังคมในแต่ละท้องถิ่น และสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องกรรมที่ยึดโยงกับความเชื่อเรื่องบุญบาป ชาตินี้ชาติหน้า และสังสารวัฏ เห็นได้จากการสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับพระพุทธศาสนาที่ผู้สร้างทำเพื่อให้ตนบรรลุผลแห่งความดี (บุญกุศล) และความเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ส่งผลให้ชาวพุทธมีความเชื่อและปฏิบัติตนตามหลักคำสอนเพื่อบรรลุนิพพาน ในขณะที่ขงจื้อและศิษย์ได้ทำหน้าที่ในการสืบทอดจารีตและศาสตร์ต่าง ๆ ของบรรพชน มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมและยุคสมัย ตลอดจนกระทั่งมีการชำระคัมภีร์ ตำรา หรือเขียนคัมภีร์ขึ้นเพื่ออนุรักษ์อารยธรรมแห่งปัญญาจีนไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้รากเหง้าและความเป็นมาของชาติตนตามคติทางปรัชญาสังคมที่สมาชิกของสังคมต้องช่วยกันสืบทอดอารยธรรมของบรรพชนไว้

3.2 ระดับสังคม

ผลการเปรียบเทียบความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับสังคมพบความสอดคล้องและความแตกต่างกัน สรุปได้ดังนี้

ก. มิติที่สอดคล้อง

ความสอดคล้องในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) การให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลผู้พัฒนาตนในฐานะรากฐานสำคัญของสังคมที่จะทำให้สังคมเจริญรุ่งเรือง มีสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพ เห็นได้จากแนวคิดเรื่องสังคมแห่งสัตว์บุรุษในพุทธปรัชญาและแนวคิดเรื่องการทำชื่อเสียงให้ถูกต้องและวิญญูชนผู้ที่จะทำให้สังคมเป็นชุมชนมีมนุษยธรรมในปรัชญาขงจื้อ (2) ไม่แบ่งชนชั้น หลักการในพุทธปรัชญาและปรัชญาขงจื้อไม่มีการแบ่งชนชั้น และมีมโนทัศน์ร่วมกันว่า คนที่พัฒนาตนทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใดล้วนมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติหรือมีส่วนร่วมทำให้ประเทศชาติมีสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพเหมือนกัน เห็นได้จากแนวคิดในอัครคัมภีร์สุตตรในพุทธปรัชญา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, เล่ม 11 ข้อ 130-135 หน้า 96-99) และแนวคิดเรื่องชุมชนมีมนุษยธรรมที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของวิญญูชนทุกคน (สุวรรณภา สถาอาพันธ์, 2562, น. 340)

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) จุดมุ่งหมายของการพัฒนา พุทธปรัชญามุ่งให้มนุษย์ศึกษาและนำหลักคำสอนไปปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตทั้งภายในและภายนอกที่สูงขึ้นจนกระทั่งสามารถขจัดกิเลสได้หมดสิ้น บุคคลผู้พัฒนาตนจนกระทั่งบรรลุเป้าหมายสูงสุดดังกล่าวจะเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้สังคมเป็นปฏิรูปประเทศ มีความเจริญในทุกด้านตามนัยแห่งมงคลสูตร ในขณะที่ปรัชญาขงจื้อจะให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบเพื่อทำสังคมให้เป็นชุมชนแห่งมนุษยธรรม เริ่มจากการอบรม ขัดเกลาปัจเจกบุคคลแต่ละคนผ่านการศึกษาและจารีตทางสังคมจากคนใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ และคนอื่น ๆ ในสังคม เพื่อการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตทั้งภายในและภายนอกที่สูงขึ้นจนกระทั่งบรรลุความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ วิญญูชน (2) การบ่งชี้ถึงกลุ่มคนในสังคมในปรัชญาทั้งสองจะเป็นไปตามบริบททางสังคมที่ต่างกันทั้งในการใช้คำศัพท์และความหมาย เนื่องจากสังคมอินเดียมีการแบ่งชนชั้นไว้

อย่างชัดเจน คือ พรหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร ในขณะที่สังคมจีนไม่มีการแบ่งชนชั้นอย่างชัดเจน แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ในแง่ของการปกครองประเทศก็มีระบบชนชั้นอยู่ และปรัชญาขงจื๊อจะให้ความสำคัญกับชนชั้นผู้ปกครองมากกว่าชนชั้นอื่น ส่วนประชาชนจะให้ความสำคัญรองลงมา ในขณะที่แนวคิดในอัครคัมภีร์ในพุทธปรัชญาเห็นว่าคนทุกกลุ่มมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนกัน

4. หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ผลการเปรียบเทียบหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวคิดและหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื๊อสรุปให้เห็นถึงความสอดคล้องและความแตกต่างกัน ได้ดังนี้

ก. มิติที่สอดคล้องกัน

ความสอดคล้องกันในข้อนี้พบ 2 ประเด็น ได้แก่ (1) การพัฒนาทั้งภายในและภายนอก พุทธปรัชญาและปรัชญาขงจื๊อต่างมุ่งพัฒนาให้มนุษย์มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ตามองค์ประกอบของชีวิต ได้แก่ คุณสมบัติภายในคือจิตที่เปี่ยมด้วยปัญญา ความรอบรู้ คุณธรรม ภาวะจิตที่สงบ เบิกบานแจ่มใส และคุณสมบัติภายนอกคือ พฤติกรรมทางกายวาจาที่ถูกต้องเหมาะสมตามจริยธรรมและจารีตทางสังคม สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข เห็นได้จากหลักภาวนาสี่ในพุทธปรัชญาที่มุ่งพัฒนามนุษย์ให้ครอบคลุมทุกมิติของชีวิตทั้งกาย ศีล จิต และปัญญา รวมถึงมิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วยตามหลักปาริสุทธิศีล 4 ตามนัยแห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค (พระพุทธโฆสาจารย์, 2531, น. 19) ในขณะที่หลักการพัฒนาในปรัชญาขงจื๊อมุ่งใช้ศาสตร์และจารีตทางสังคมในการอบรม ขัดเกลาให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ทั้งกาย วาจา ใจ และปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามจารีตทางสังคมที่ครอบคลุมมิติของชีวิตและสังคมเช่นกัน (2) เรื่องที่นำมาใช้พัฒนามนุษย์ พระพุทธเจ้าและขงจื๊อจะสอนในเรื่องที่อยู่ในวิสัยที่มนุษย์สามารถทำ เรียนรู้ และพัฒนาตนสู่ความเปลี่ยนแปลงคุณภาพของชีวิตที่ดีขึ้นได้จริงในปัจจุบันเป็นสำคัญ

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 4 ประเด็น ได้แก่ (1) องค์ความรู้ องค์ความรู้ในพุทธปรัชญาเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งพระองค์ทรงนำมาแสดงให้เหมาะสมแก่อุปนิสัย วาสนา บารมีของแต่ละคนเพื่อการบรรลุธรรม และเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ส่วนองค์ความรู้ในปรัชญาขงจื๊อเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาหรือทบทวนความรู้เก่าของบรรพชนและแสวงหาความรู้ใหม่แล้วนำมาสอนแก่บุคคลต่าง ๆ ตามความเหมาะสม (2) วิธีการขัดเกลา กระบวนการพัฒนามนุษย์ในพุทธปรัชญาขัดเกลาจิตให้มีสมรรถภาพ สามารถควบคุมจิตให้อยู่เหนืออำนาจกิเลสจนกระทั่งจัดกิเลสได้หมดสิ้นตามหลักไตรสิกขา ในขณะที่กระบวนการพัฒนามนุษย์ในปรัชญาขงจื๊อขัดเกลาผ่านการศึกษาศาสตร์และจารีตทางสังคม (หลี่) เป็นหลัก เพื่อให้มนุษย์สามารถควบคุมตนจากภายนอกสู่ภายใน มีคุณธรรมที่เป็นคุณค่าแท้จริงของชีวิต (3) ศาสตร์ที่ใช้ในการพัฒนา พุทธปรัชญาเถรวาทใช้หลักภาวนาสี่ที่มีสาระสำคัญสรุปได้ในหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นแนวทางพัฒนาเพื่อความสมบูรณ์ของชีวิตตามลำดับจนกระทั่งบรรลุผลสูงสุดคือพระอรหันต์ ในขณะที่ปรัชญาขงจื๊อใช้ศาสตร์ต่าง ๆ ในวิถีโลก เช่น กวินนิพนธ์ ดนตรี ประวัติศาสตร์ รวมถึงหลี่ จารีตทางสังคมเป็นเครื่องกล่อมเกลา พัฒนาคนให้เป็นวิญญูชน ผู้มีความรอบรู้ มีปัญญาในการจำแนกแยะ มีมนุษยธรรม มีพฤติกรรมและมารยาทที่ถูกต้องเหมาะสมกับจารีตทางสังคมโดยมุ่งให้การศึกษาคือเครื่องกล่อมเกลาความเป็นมนุษย์ที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง สามารถประเมินและเลือกสรรความรู้มาประยุกต์ใช้ได้อย่างสร้างสรรค์และมีศิลปะ (Peimin, 2014, p. 74) (4) ลำดับขั้นของการพัฒนา

พุทธปรัชญามีหลักคำสอนที่ใช้พัฒนามนุษย์เป็นขั้นตอน เริ่มจากการพัฒนามนุษย์พฤติกรรมทางกายวาจาให้ถูกต้องตามหลักศีลที่มุ่งให้มนุษย์ไม่เบียดเบียนกัน การควบคุมอินทรีย์ให้รับรู้อารมณ์ภายนอกได้อย่างเท่าทัน จนสามารถควบคุมจิตไม่ให้อยู่ภายใต้อำนาจกิเลส พัฒนาจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ มีพลังสามารถควบคุมกิเลสได้ และพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาเพื่อการรู้แจ้งและการขจัดกิเลสให้หมดสิ้น ในขณะที่ปรัชญาขงจื้อใช้วิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกันทางศีลธรรมที่เรียกว่า “พันธทางสังคม” ของแต่ละคนที่ต่างทำหน้าที่ตามสถานภาพของตนอย่างถูกต้องและการปกครองที่อยู่ภายใต้ระบบจารีตทางสังคมเป็นเครื่องขัดเกลามนุษย์ รวมถึงการให้การศึกษาด้วยศาสตร์ต่าง ๆ เพื่ออบรม บ่มเพาะขัดเกลามนุษย์ให้เป็นวิญญูชนที่เป็นการพัฒนาตลอดชีวิต

5. เป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ผลการเปรียบเทียบเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวคิดและหลักคำสอนในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อสรุปตามเป้าหมายที่ศึกษา 2 ระดับ ได้แก่ ระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ดังต่อไปนี้

5.1 ระดับปัจเจกบุคคล

ผลการเปรียบเทียบเป้าหมายของพัฒนามนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคลพบความสอดคล้องและความแตกต่างกัน สรุปได้ดังนี้

ก. มิติที่สอดคล้องกัน

ความสอดคล้องกันในข้อนี้พบ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) มุ่งพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ แนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสองมุ่งพัฒนาให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ทั้งภายนอกคือ การมีพฤติกรรมทางกายวาจาที่ถูกต้องตามศีลธรรมที่เชื่อมโยงกับมิติทางสังคม และภายในคือ การมีจิตที่ประกอบด้วยปัญญา สามารถจำแนกแยกแยะดีชั่วเลือกสรรสิ่งที่ดีงามให้แก่ชีวิตได้ มีคุณธรรม มีความคิดที่ถูกต้องตามคลองธรรม และมีสภาวะจิตที่เบิกบาน แจ่มใส (2) มุ่งให้ปัจเจกชนแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง เห็นได้จากคำสอนเรื่องทศกในพุทธปรัชญา และคำสอนเรื่องสัมพันธ์ภาพเชิงศีลธรรมของคนในสังคมห้าคุณในปรัชญาขงจื้อ (3) ปัจเจกชนที่พัฒนาตนแล้วเป็นรากฐานสำคัญของสังคม พุทธปรัชญาและปรัชญาขงจื้อเห็นพ้องกันว่า ความเจริญรุ่งเรือง สันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพของสังคมมาจากสมาชิกของสังคมที่พัฒนาตนดีแล้ว เห็นได้จากแนวคิด เรื่อง ชุมชนแห่งสัตบุรุษในพุทธปรัชญาและแนวคิดเรื่อง ชุมชนมีมนุษย์ธรรมในปรัชญาขงจื้อ

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 2 เรื่อง ได้แก่ (1) รากฐานทางศีลธรรม พุทธปรัชญาเถรวาทวางรากฐานทางศีลธรรมทางสังคมไว้ ได้แก่ ศีลห้าและกุศลกรรมบถสิบสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และมีหลักการพัฒนาที่สูงขึ้นด้วยการใช้สติสัมปชัญญะและความพยายามเฝ้าระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น หากความชั่วเกิดขึ้นก็ให้รีบขจัดเสีย รวมถึงการพยายามทำความดีให้เกิดขึ้น รักษาความดีที่เกิดขึ้นไว้และทำให้เจริญยิ่งขึ้นไป จนถึงการพัฒนาตนในระดับสูงสุดคือ การทำให้จิตสะอาดบริสุทธิ์ หลุดพ้นจากกิเลส บรรลุนิพพานที่เป็นเป้าหมายสูงสุด ในขณะที่ปรัชญาขงจื้อมุ่งพัฒนาคนให้มีมนุษย์ธรรม ควบคุมตนเองให้อยู่ในกรอบที่ถูกต้องได้อันจะส่งผลดีต่อสังคมโดยรวม (Wei-ming Tu, 2012, p. 6) (2) ความพันทุกข์ พุทธปรัชญาเถรวาทมุ่งพัฒนามนุษย์เพื่อแก้ไขความทุกข์ทางใจที่เกิดจากกิเลสในชีวิตปัจจุบัน

เพื่อไม่ให้ชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิด ประสบกับความทุกข์อย่างไม่รู้จักจบสิ้น ส่วนความทุกข์ทางกายภาพที่เกิดจากธรรมชาติของร่างกายและปัจจัยภายนอกนั้นสอนให้รู้เท่าทัน หาทางแก้ไข และอยู่กับความทุกข์ด้านนี้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ไม่สอนให้คนหนีความทุกข์ โดยมีเป้าหมายให้แต่ละคนนั้นพัฒนาขัดเกลาจิตใจให้ตั้งมั่น มีปัญญาให้เห็นสภาวะธรรมตามความจริง จนกระทั่งขจัดกิเลสได้หมดสิ้น ในขณะที่ปรัชญาขงจื๊อมุ่งขจัดความทุกข์หรือปัญหาชีวิตที่เชื่อมโยงกับปัญหาทางสังคมในปัจจุบันเช่นกัน แต่ให้ความสำคัญกับปัญหาทางสังคมมากกว่าตามเจตนารมณ์ของขงจื๊อที่ต้องการแก้ไขปัญหาสังคมในยุคนั้นตามวิถีโลก

5.2 ระดับสังคม

การเปรียบเทียบเป้าหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับนี้ สรุปตามประเด็นการศึกษา 2 ประการ ได้แก่ การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและภาพลักษณ์ของสังคมในอุดมคติ ดังต่อไปนี้

5.2.1 การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สรุปผลการเปรียบเทียบตามประเด็นของการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ การเคารพสิทธิของกันและกัน การทำหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้อง และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามหลักมนุษยธรรม โดยมีความสอดคล้องและความแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ก. มิติที่สอดคล้องกัน

ความสอดคล้องกันในข้อนี้พบ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) สมาชิกในสังคมให้เคารพในสิทธิของกันและกัน พุทธปรัชญาและปรัชญาขงจื๊อต่างให้ความสำคัญต่อการให้เกียรติ เคารพในสิทธิของอื่นทั้งในด้านชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครอง และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต เห็นได้จากหลักเบญจศีล เบญจธรรมในพุทธปรัชญาที่มุ่งให้มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยไม่ทำร้ายเบียดเบียนกัน ไม่ละเมิดทรัพย์สิน คู่ครองของคนอื่น ไม่นำข้อมูลที่เป็นเท็จไปให้แก่คนอื่น และไม่ดื่มสุรา เสพยาเสพติดที่ทำให้เกิดความประมาทและนำไปสู่การละเมิดสิทธิด้านต่าง ๆ ของคนอื่น ขณะเดียวกันก็สอนให้มนุษย์รัก ปราบปราม อดทน เห็นอกเห็นใจกัน ยึดมั่นในสัมมาชีพ สำรวมระวังเรื่องเพศ ซื่อสัตย์ต่อคู่ครองของตน มีสัจจะจริงใจต่อคนอื่น และมีสติสัมปชัญญะ รู้ดีและเลือกสรรสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย ในขณะที่ปรัชญาขงจื๊อก็สอนเรื่อง ชู เอาใจเขามาใส่ใจเรา ที่มุ่งให้มนุษย์ไม่ทำเรื่องที่ไม่ต้องการให้คนอื่นทำกับตนโดยวิธีการคิดย้อนกลับหาตัวเองว่า เราไม่ต้องการให้คนอื่นทำเรื่องใดกับเรา เรื่องนั้นก็เป็นเรื่องเดียวกันที่คนอื่นไม่ต้องการให้เราทำกับเขาเช่นกัน หรือสิ่งที่เราชอบอาจเป็นเรื่องที่ผู้อื่นไม่ชอบ ซึ่งจะทำให้เราตระหนักรู้และใคร่ครวญก่อนที่จะทำเรื่องใด ๆ ต่อผู้อื่นเพื่อไม่ให้ไปละเมิดสิทธิของเขา (2) สมาชิกในสังคมทำหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้อง พุทธปรัชญาและปรัชญาขงจื๊อต่างให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่ของแต่ละคน พิจารณาได้จากคำสอนเรื่องทศกในพุทธปรัชญาเถรวาท และการทำชื่อให้ถูกต้องตามแนวคิดในปรัชญาขงจื๊อ ที่ต่างมุ่งให้สมาชิกในสังคมทำหน้าที่ตามสถานภาพของตนอย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของจริยธรรมและบริบททางสังคม (3) สมาชิกในสังคมให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามหลักมนุษยธรรม พุทธปรัชญาและปรัชญาขงจื๊อต่างเห็นพ้องกันว่า การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมของมนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัย ช่วยเหลือ เกื้อกูลกันตามควรแก่ธรรมบนฐานคิดที่ว่า “ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน” ไม่มีใครเสวยความสุขแต่เพียงผู้เดียว ในขณะที่คนรอบข้างมีความทุกข์ พิจารณาได้จากหลักคำสอนเรื่องสังคหวัตถุสี่ในพุทธปรัชญาที่มุ่งให้คนในสังคมสงเคราะห์กันทั้งวัตถุสี่ของ ความรู้ คำแนะนำ การพูดจาต่อกันด้วยคำที่สุภาพอ่อนหวาน ขวนขวายช่วยเหลือกัน ไม่นิ่งดูตายหรือแล้งน้ำใจต่อกัน และวางตัวได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับสถานภาพ ไม่เยอเยิงถือตัว ให้ความเคารพ

ให้เกียรติกันอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ในขณะที่ปรัชญาขงจื้อก็สอนให้ยึดมั่นในมนุษยธรรม (เหริน) ความรัก ความห่วงใยต่อเพื่อนมนุษย์ ประารถนาให้เพื่อนมนุษย์บรรลุเป้าหมายเช่นเดียวกับตน และลงมือช่วยเหลือกันตามควร

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 4 ประเด็น ได้แก่ (1) การเคารพสิทธิของผู้อื่นในพุทธปรัชญาจะเกี่ยวกับมาตรการทางศีลธรรมตามคติทางศาสนา ในขณะที่การเคารพสิทธิของผู้อื่นในปรัชญาของขงจื้อจะเกี่ยวกับมาตรการทางศีลธรรมหรือจารีตทางสังคมเป็นหลัก (2) การทำหน้าที่ต่อกันของสมาชิกในสังคมที่มีความแตกต่างกันในเชิงลึกที่เป็นรายละเอียด เช่น การทำหน้าที่ในพุทธปรัชญาไม่ได้เพียงแค่ทำหน้าที่ตามสถานภาพทางสังคมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือ สนับสนุนกันเพื่อเป้าหมายโลกุตระคือความพ้นทุกข์ด้วย แต่การทำหน้าที่ต่อกันในปรัชญาขงจื้อจะเน้นวิถีโลกที่มุ่งให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขตามแนวคิดทางปรัชญาการเมือง (3) การช่วยเหลือกันตามหลักมนุษยธรรมที่พุทธปรัชญามุ่งให้มนุษย์สงเคราะห์กันตามหลักสังคหวัตถุสี่ที่มีประเด็นชัดเจนและรายละเอียดที่มากกว่าการสงเคราะห์กันด้วยสิ่งของคือ การสงเคราะห์ด้วยธรรม คำพูดที่ไพเราะมีประโยชน์ การช่วยเหลือกันด้วยแรงกาย และการวางตนต่อกันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เสมอต้นเสมอปลาย ในขณะที่ปรัชญาขงจื้อมองเรื่องการเกื้อกูลนั้นเป็นเรื่องของจริยธรรมในตัวมนุษย์ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมอย่างถูกต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาจากคนใกล้ชิดและจารีตทางสังคมจนกระทั่งเกิดจิตสำนึกต่อสังคมและเพื่อนมนุษย์ (4) คุณธรรมสำคัญที่ปรัชญาขงจื้อให้ความสำคัญคือ ความรักหรือมนุษยธรรมมีขอบเขตที่จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ในขณะที่เมตตา ความรักในพุทธปรัชญามีลักษณะสากลที่ครอบคลุมมนุษย์ทั้งหมด รวมถึงสัตว์โลกประเภทอื่น ได้แก่ เทวดา สัตว์นรก เปรต สัตว์เดรัจฉาน และอสุรกายทุกจำพวกด้วย

5.2.2 ภาพลักษณ์ของสังคมในอุดมคติ พบความสอดคล้องและความแตกต่างกันของเรื่องนี้ตามประเด็นการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ สันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพ ดังผลการเปรียบเทียบโดยสรุปต่อไปนี้

ก. มิติที่สอดคล้องกัน

ความสอดคล้องกันในข้อนี้พบ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ศีลธรรมคือบรรทัดฐานของสันติภาพทางสังคม เนื่องจากศีลธรรมจะช่วยควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบของความถูกต้องดีงาม ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน ไม่ละเมิดทรัพย์สิน คู่ครองของกัน ไม่โกหกหลอกลวงกัน เห็นได้จากหลักศีลห้าในพุทธปรัชญาและหลักชู้ เอาใจเขามาใส่ใจเราในปรัชญาขงจื้อ (2) ความรักคือสายสัมพันธ์ที่ดีงามของสังคมที่แนวคิดในปรัชญาทั้งสองเห็นพ้องกันว่า ความรักที่เรามีให้แก่มนุษย์ทุกคนเป็นสายใยสำคัญที่เชื่อมโยงหัวใจของมนุษย์ให้มีความแนบสนิท ใกล้ชิด เป็นห่วงใย เอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันแบบร่วมทุกข์ร่วมสุข ไม่ทอดทิ้งกันในยามวิบัติเสมือนพี่น้องหรือญาติสนิท (3) ภาพลักษณ์ของสังคมคือ สันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพทางสังคมคือ ภาพสะท้อนของทรัพยากรมนุษย์ผู้พัฒนาตน ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาบนพื้นฐานทางศีลธรรมที่ดีงาม ทุกคนมีความรักใคร่ปรองดองกัน และช่วยกันสร้างสังคมให้มีความสุขและมีความเจริญก้าวหน้าทุกด้าน

ข. มิติที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างกันในข้อนี้พบ 4 ประเด็น ได้แก่ (1) มิติทางศีลธรรม ที่มีมิติทางศีลธรรมในพุทธปรัชญาจะชัดเจนตามสถานภาพของแต่ละคนในฐานะศาสนาทูณานิยม เช่น ขรวาสต้องมีศีลห้า นอกจากนี้ยังมีศีลที่ใช้ฝึกมนุษย์เพื่อความดีงามและความรู้แจ้ง หลุดพ้นจากกิเลส คือ ปาริสุทธศีลสี่ที่มีรายละเอียดแตกต่างไปจากศีลธรรมใน

ปรัชญาของจื้อที่เป็นกระบวนการขัดเกลาตามหลักการศึกษาและจารีตทางสังคมผ่านบุคคลใกล้ชิดหรือคนอื่น ๆ ในสังคม (2) การให้ความสำคัญที่แตกต่างกัน ปรัชญาของจื้อจะให้ความสำคัญกับผู้ผู้นำสังคมที่เป็นวิญญูชนมากกว่าประชาชนในฐานะผู้ที่ทำให้สังคมเกิดสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพ ในขณะที่พุทธปรัชญาเห็นว่า สมาชิกในสังคมทุกคนมีส่วนสำคัญที่จะทำให้สังคมมีสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพ เห็นได้จากแนวคิดเรื่องสังคมที่ปราศจากวิบัติสี่ ได้แก่ สิววิบัติ อาจารวิบัติ ทิฏฐวิบัติ และอาชีวะวิบัติที่เป็นผลรวมของพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมทุกคน (3) ความแตกต่างกันในรายละเอียดของแนวคิดและหลักคำสอน เช่น เรื่องสันติภาพทางสังคมในพุทธปรัชญาคือผลที่มาจากศีลธรรมตามคติทางศาสนาที่จำแนกตามสถานภาพของบุคคลไว้ชัดเจน แต่ศีลธรรมในปรัชญาของจื้อเป็นผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากจารีตทางสังคมที่เป็นกฎกติกาของการอยู่ร่วมกัน เอกภาพทางสังคมในพุทธปรัชญาเกิดจากรากฐานของจิตคือ เมตตาศีลธรรมที่มาควบคู่กับกรุณา ความสงสารที่แผ่กว้างไปยังชีวิตในภพอื่น ในขณะที่เมตตาในปรัชญาของจื้อจะเจาะจงเฉพาะมนุษย์เท่านั้น นอกจากนี้เอกภาพทางสังคมในพุทธปรัชญานั้นเกิดจากสมาชิกในสังคมทุกคนที่ดำรงอยู่ในศีลธรรม มีความเห็นถูกต้องเสมอกัน และมีสิ่งใดก็แบ่งปันกัน ไม่หวงไว้บริโภคแต่ผู้เดียวตามหลักสาราณียธรรม ในขณะที่ปรัชญาของจื้อจะให้ความสำคัญกับผู้ปกครองในฐานะผู้ที่ทำให้สังคมมีสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพตามเจตนารมณ์ทางปรัชญาการเมืองเป็นสำคัญ (4) เป้าหมายสูงสุดทางสังคมที่พุทธปรัชญามีได้มุ่งเป้าหมายเพียงระดับสังคมโลกียะคือสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพเท่านั้น แต่มุ่งสู่เป้าหมายสูงสุดของสังคมคือสังคมแห่งอริยะ หมายถึง สังคมของผู้ประเสริฐ ผู้พัฒนาตนให้หลุดพ้นจากกิเลสได้ตามลำดับ ในขณะที่ปรัชญาของจื้อมุ่งเป้าหมายเพียงแค่สังคมระดับโลกียะคือสันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพของสังคมตามวิถีโลกเป็นหลัก ไม่สอนให้คนปลีกตัวออกจากสังคมไปหาความวิเวกตามลำพัง

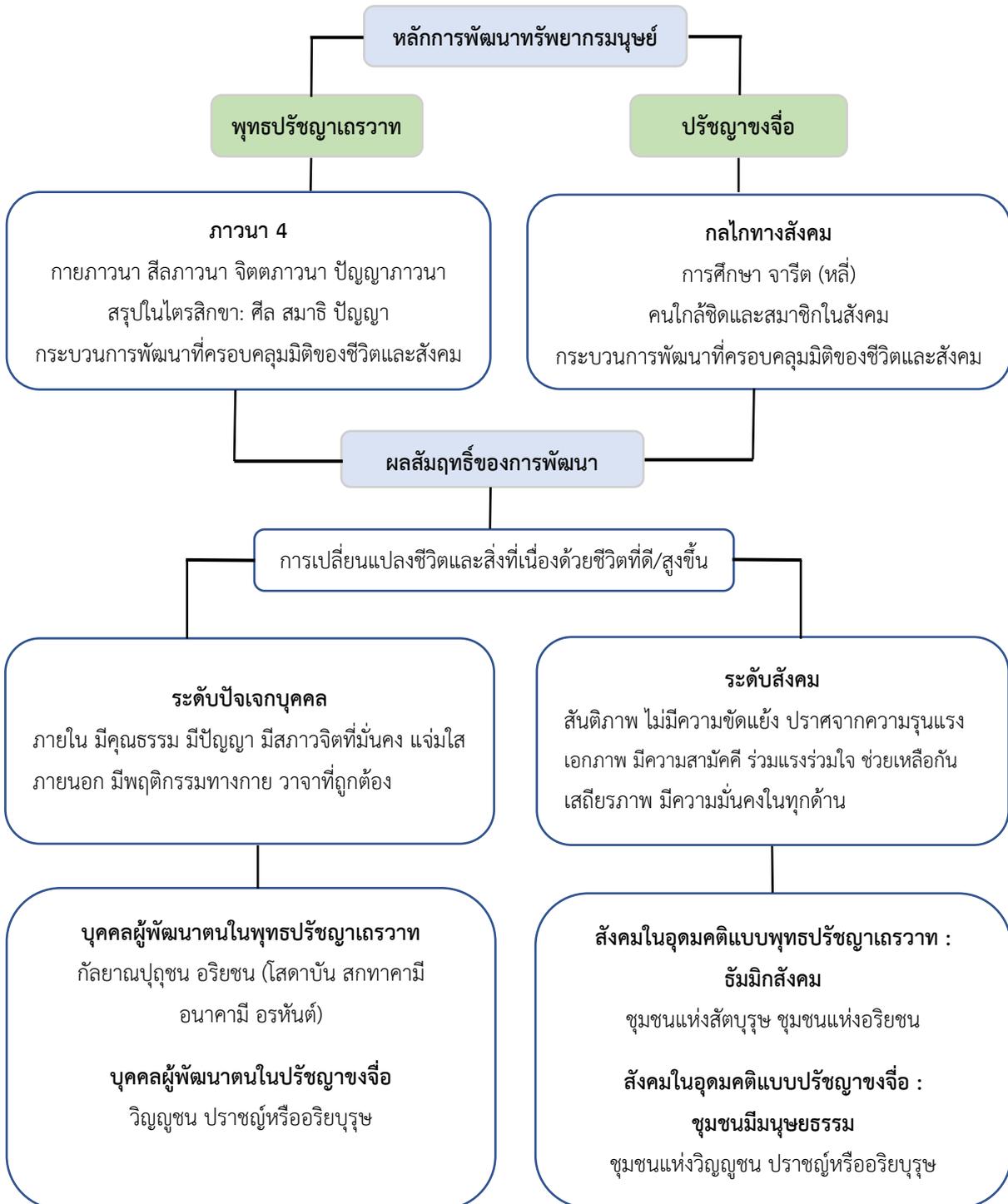
ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาเปรียบเทียบหลักการพัฒนาศาสตร์พยาบาลมนุษยศาสตร์ครั้งนี้มีขอบเขตค่อนข้างกว้าง การศึกษาจึงไม่อาจเจาะลึกในแต่ละด้านของแนวคิดและหลักคำสอนในพุทธปรัชญาและปรัชญาของจื้อมากนัก ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาเจาะลึกลงในประเด็นสำคัญ เช่น เปรียบเทียบเป้าหมายของการพัฒนาที่สามารถจะเจาะลึกไปถึงแนวคิดและหลักคำสอนที่ว่าด้วย หลักการ วิธีการ และเป้าหมายของการพัฒนาได้อย่างละเอียดมากขึ้น

2. ควรนำทฤษฎีหรือแนวคิดเกี่ยวกับหลักการพัฒนาศาสตร์พยาบาลมนุษยศาสตร์ตะวันตกมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยหลักการพัฒนาศาสตร์พยาบาลมนุษยศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของจื้อ หรือเปรียบเทียบกับแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกคนสำคัญ เช่น เพลโต เป็นต้น ว่ามีความสอดคล้องหรือแตกต่างกันอย่างไร แนวคิดในปรัชญาทั้งสองสามารถนำมาประยุกต์ใช้ตามทฤษฎีหรือแนวคิดสมัยใหม่ได้หรือไม่อย่างไร

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากผลการเปรียบเทียบหลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทและปรัชญาขงจื้อสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยตามแผนภาพข้างล่างนี้

จากแผนภาพดังกล่าวสรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาขงจื้อ จะแตกต่างกันในรายละเอียดของแนวคิดและหลักคำสอนที่พุทธปรัชญาจะเป็นคติแบบศาสนาชัดเจน มีความเชื่อบางประการที่ปรัชญาขงจื้อไม่มีโดยใช้หลักธรรมคือ ภาวนาสีที่มีสาระสำคัญสรุปลงในหลักไตรสิกขา กระบวนการพัฒนาชีวิตที่ครอบคลุมมิติของชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม ขณะที่ปรัชญาขงจื้อจะเป็นคติทางปรัชญาจะใช้กลไกทางสังคม เป็นเครื่องมือในการพัฒนาผ่านการศึกษาและจารีตทางสังคมโดยมีคนใกล้ชิดและคนอื่น ๆ ในสังคมเป็นผู้ให้การอบรม ขัดเกลาเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แต่เมื่อก้าวถึงสาระสำคัญแล้วพบว่ามีความสอดคล้องกันในหลายประการ กล่าวคือแนวคิดและหลักคำสอนในปรัชญาทั้งสองต่างมุ่งพัฒนามนุษย์ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีหรือสูงขึ้นทั้งด้านจิตใจที่มีความรอบรู้ มีปัญญาในการแยกแยะดีชั่ว มีคุณธรรม มีสภาวะจิตที่เบิกบาน แจ่มใส สามารถควบคุมจิตใจให้อยู่เหนืออำนาจกิเลสได้ และมีพฤติกรรมทางกาย วาจาที่ถูกต้องดีงามที่เรียกว่า กัลยาณบุพฺพชน อริยชน วิญญูชน ปราชญ์ หรืออริยบุรุษ บุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของสังคมและของโลกที่จะทำให้เกิดภาพลักษณ์ของสังคมที่พึงประสงค์คือ สันติภาพ เอกภาพ และเสถียรภาพ ได้แก่ ชุมชนสัตว์บุรุษในพุทธปรัชญาหรือชุมชนมีมนุษยธรรมในปรัชญาขงจื้อเกิดขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ สามารถนำมาใช้เป็นแกนหลักของการสั่งสอนให้เกิดการพัฒนาจริงในสังคมปัจจุบัน ทั้งในระดับปัจเจกชนแต่ละคนที่ต้องสำรวจตัวเองอยู่เสมอในฐานะทรัพยากรมนุษย์ของสังคมว่า ตนมีข้อบกพร่องหรือยังไม่สมบูรณ์ในเรื่องใดบ้าง เมื่อพบก็ให้รีบลงมือแก้ไขหรือทำให้สมบูรณ์ โดยนำหลักการในปรัชญาทั้งสองมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานะ กาลเวลา บริบททางสังคม และสิ่งแวดล้อมเพื่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตที่ดีขึ้นทั้งทางกาย วาจา ใจอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งสามารถยกระดับจิตใจให้อยู่เหนือกิเลสและความทุกข์ และระดับสังคมที่ทุกภาคส่วนต้องร่วมมือกันนำหลักปรัชญาทั้งสองมาประยุกต์ใช้ เริ่มจากครอบครัวที่ทุกคนต้องเป็นกัลยาณมิตร เป็นต้นแบบที่ดีต่อกัน สถาบันการศึกษาที่ต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนโดยองค์รวมทั้งกาย จิต อารมณ์ สังคมโดยมีครูเป็นต้นแบบทางจริยธรรมที่ดีและปลูกถ่ายความดีงามและสรรพวิชาแก่ศิษย์ให้พวกเขาเติบโตไปเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าของสังคม อีกทั้งหน่วยงานทางสังคมทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชนต้องเป็นองค์กรต้นแบบทางจริยธรรมในการปฏิบัติตนและนำหลักการในปรัชญาทั้งสองมาใช้ในการพัฒนาคนและองค์กร รวมทั้งร่วมช่วยกันป้องกันและขจัดปัจจัยที่จะทำให้เกิดความเสื่อมของชีวิตและสังคม โดยมีเป้าหมายให้สังคมเกิดสันติภาพ เอกภาพ และมีเสถียรภาพในทุกด้าน

เอกสารอ้างอิง

- ญาณาริพ เตชะวิเศษ. (2557). *พัฒนาการแนวคิดมนุษยนิยมในทัศนะของตู้เหวยหมิง*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-มหาบัณฑิต). คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2553). *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21* (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- พระพุทฺธโสมสาจารย์. (2531). *วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสส ปฐฺโม-ทฺติโย ภวโค* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิภวราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2515). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุวรรณา สถาอนันท์ (แปลและเขียนบทนำ). (2562). *หลุนอีวี่: ขงจื้อสนทนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Peimin, N. (2014). *The Philosophy of Confucius*. Michigan, USA: Crand Valley State University.

Wei-ming, T. (2012). *A Confucian Perspective on Human Rights in Confucianism, Chinese History and Society*. Singapore: World Scientific.